

ههلبژاردنی داهاتوو؛ دوودلی دهنگدهر و نهجامی چاوهرواننهکراو

10-08-2023

نووسه‌ره‌کان

زریان روژه‌لاتی

کورتە: بيشک ئەو هه‌موو مشتومرەي که له چوارچيوه‌ي سوڵحي ساردي نيوان پارته سياسيەکانی هه‌ريمی کوردستاندا، به‌تايبه‌تی له‌باره‌ي هه‌لبژاردنی په‌رله‌مانی کوردستان هه‌يه بابه‌تيکی فره‌په‌هه‌نده. له‌ دواي نه‌وه‌ده‌کانه‌وه، ئەوکاته‌ي که نه‌زمی جيهانی له‌ دواي رووخانی يه‌کيتی سوڤیتي جاران، روخساری جيهانی داهاتوو وينا ده‌کرده‌وه، شه‌ری نيوخوی کورد بابه‌تيک بوو که به‌ که‌لکی به‌شیک له‌ هه‌زه‌ ناوچه‌يه‌کان ده‌هات که ئەويش له‌ دواي يه‌که‌م ئەزموونی هه‌لبژاردن روويدا.

بیشک ئەو ھەموو مشتومرەي کە لە چوارچۆيەي سولحي ساردی نیوان پارته سياسيەکانی ھەريمی کوردستاندا، بەتایبەتی لەبارەي ھەلبژاردنی پەرلەمانی کوردستان ھەيە بابەتيکی فرەپرەھەندە. لە دواي نەو دەھەکانەو، ئەوکاتەي کە نەزمی جیھانی لە دواي رووخانی بەکیتی سوڤییتی جاران، روخساری جیھانی داھاتووي وینا دەکردەو، شەري نیوخۆي کورد بابەتيک بوو کە بە کەلکی بەشیک لە ھیزە ناوچەییەکان دەھات کە ئەويش لە دواي یەکەم ئەزموونی ھەلبژاردن روويدا. ئیستاش کاتيک لە پەنجەرەي ھاوکیشەکانی ھیزداری لەنیوخۆي عیراق و رۆژھەلاتی نیوھەستەو سەیر بکەیت، ئەويش لەم وەختانەدا کە عیراق خەریکە خۆي دەگریتەو، بەرەو ھەلبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکان دەروات کە چاوەروان دەکریت، گەريکی دیکەي مەملانیي نیوخۆي شیعە دەستپیکات، ئەنجامدانی ھەلبژاردن و سازشی نیوخۆي کورد بابەتيک نییە کە بە کەلکی گەلیک لایەنی نیوخۆي و دەرەکی بیت. پێدەچي ئەوھش ھۆکاریک بیت بۆ ئەوھي کە ھەلبژاردن کەوتە سالی داھاتوو. ھەلبەت ئەمە ھیچ لەو ناکۆرپیت کە لە بنەرەدا بەشیکي لایەنەکانیش نایانەوچي چاری ھەلبژاردن بکریت. لە ناوھندی لیکۆلینەوھي رووداو، لە کۆتایییەکانی حوزەیران - تەممووزي ئەمسال چووینە لای ئەلقە فەرماویشکراوھەکی ئەم بابەتە: خەلک! راپرسییەکمان لەسەر تاسەري ھەريمی کوردستاندا کرد کە تێیدا لە 402 شوینی جیاوازا، بەشێوھي راستەووخۆ- ھەرەمەکی رای 2412 کەسمان سەبارەت بە پرسەکانی ھەلبژاردن وەرگرت. وەلامی بەشداربووانی راپرسییەکەش سەرەدواي گرنگمان دەدەن لەبارەي ئەوھي کە بۆچي ھەلبژاردن ئەم ھەموو مشتومرەي لەسەرە.

ئەنجامی چاوەرواننەکراو؟

بەپنی ئەم راپرسییە، چەند ھۆکاریک ھەن بۆ ئەوھي کە ئەنجامەکانی ھەلبژاردنی داھاتوو، شتی چاوەرواننەکراوي تیدا بیت. لە ھەلبژاردنی 2018-ی پەرلەمانی کوردستان دا، ژمارەي دەنگدەرانەي ھەريمی کوردستان بە 3085461 ھەژمار کراو. کۆمیسسیۆن بآلی ھەلبژاردنەکانی عیراقیش بۆ سالی 2021، ئەو ژمارەي بە 3227551 کەس داناو و بۆ ئیستاش، باس لە 3641000 دەنگدەر دەکات کە بیگومان لەکاتی ھەلبژاردنی داھاتووي پەرلەمانی کوردستان دا، کە بەپنی دوايین فەرمانی نیچیرقان بارزانی، سەرۆکی ھەريمی کوردستان، بریارە لە 25-ی شوباتی 2024 دا بکریت، ئەو ژمارەي زیاتریش دەبیت، بەلام ئەگەر ھەر ئەم ژمارانەي ئیستاش بە بنەما وەرگرین، ئەوسا سەرۆوي 400 ھەزار دەنگدەري نوچ لە ھەريمی کوردستان ھەن کە پێدەچیت بۆ سالی 2024 زیاتریت و، تاوھکو 500-600 ھەزار کەسیک ھەلبکشییت. 61%ی ئەو بەشداربووانەي کە بۆ یەکەمجارە مافی بەشداریکردنیان دەبیت و تەمەنیان لەنیوان 18-22 سالیایە، گوتووینە کە بەشداري لە ھەلبژاردن دەکەن. ئەمەش لە کاتیکیدا کە بەپنی ئەنجامەکان، ھەرچي گرووپەکانی تەمەن بەرەو ھەلبکشان دەروات خواستی بەشداري کەمدەبیتەو، ئەوھش لە گرووپي 60+ سالددا دەکاتە 17%، لە راپرسییەکی پێشووي ناوھندی لیکۆلینەوھي رووداويشدا لەبارەي گەنجان کە لە حوزەیرانی ئەمسالدا کرابوو، خواستی بەشداري لەنیوان گەنجان 15-29 سال 72% بوو، دیارە ئەگەر مافی دەنگدانیان ھەبیت، چونکە تەمەنی ھەندیکیان بەشی ئەو ناکات. زۆترین دەنگەکانی ئەوانەي بۆ یەکەمجار دەنگدەدەن، بۆ پارتی، ئەوھي نوچ ئینجا یەکیتی دەروات. ئەمە شتیکی سەیر نییە کاتيک کە بزانی زۆترین ریزەي گەنج لە ھەريمی کوردستان لە سنووري پارێزگای دھۆک و ھەولێردایە و، خواستی بەشداریکردن لە ناوھندی شارە گەرەکان کە مەترە تاوھکو شارنیشنی دەرۆوبەر و گوندەکان. ھەرۆھە بەرزترین خواستی بەشداریکردنی لە ھەلبژاردن، بەپنی ریزەندی لە سۆران، زاخۆ، ھەولێر و دھۆک بوو و کە مەترینەکانیش لە راپەرین، ھەلبەجە، گەرمیان و سلیمانی بوو. بیشک، براوھي یەکەم لە ھەلبژاردنی داھاتوو، ئەوانەن کە دەنگ نادەن، ئەگەر ژمارەي دەنگدەرانەي ھەريمی کوردستان 3641000 کەس بیت، ژمارەي ئەم بەشە، لە سەرۆوي یەک ملیۆن و 400 ھەزار دەنگدەرە کە بەرپزەي 39.7%ی دەنگدەران دەبیت، بەلام ئەوھي کە دەتوانیت ئەنجامی چاوەرواننەکراوي بۆ ھەلبژاردن لە ھەگبەدا بیت، دوو گرووپي دیکەن: ئەوانەي کە نایانەوچي دەنگەکانی خۆیان ئاشکرا بکەن. بە واتاییک دەنگدەري خۆلەمیشی و ئەوانەن کە بە بەتالی دەنگدەدەن کە ئەگەر ھەيە تا دواساتەکانیش رای خۆیان بگۆرن. ھەردووکیشیان پێکەو، 32.9%ی دەنگدەران پێکدەھینن. بەپنی ئەنجامەکان، بەرپزەي 29.2% دەنگدەري خۆلەمیشی ھەيە کە دەوری 641092 دەنگدەر دەکات و، 3.7%یش بە بەتالی دەنگدەدەن کە 81234 دەنگدەر دەکات. بەرزترین ریزەي ئەم دەنگدەرانە بەپنی ریزەندی لە سلیمانی 55.1%، ھەلبەجە 53.1%، راپەرین 49.1% و ھەولێر 26.4% بوو. ئەمەش واتای ئەو دەدات کە ئەگەر دەنگی یەکەم لە شوینەکانی وەک دھۆک، زاخۆ و سۆران ھەر لە ئیستاوھ دیاریت، ئەوا دەنگی یەکەم لە سلیمانی، گەرمیان، راپەرین و ھەلبەجە بە دەستی دەنگدەرانەي خۆلەمیشی یەکلادەبیتەو. وەک چۆن مەزەندە دەکریت زۆرەي دەنگە خۆلەمیشییەکان دەنگی تۆراوي لایەنەکانی دەرۆھي ھەردوو پارته سەرەکییەکە بن، چاوەروانیش ناکریت ئەو دەنگانە ھی پارتی و یەکیتی بن، بەلام پرساری سەرەکی ئەوھيە کە ئەو دەنگانە بۆ کوچ دەرون؟ لەوانەيە دواجار بەسەر حیزب و لایەنەکانی دیکە داھەش دەبیتەو یان بۆ حیزب و لایەنیکی نوچ پروات و بەوھش دۆخیکی ھاوشیوھي 2009 دووبارە بیتەو. ھەلبەت بە پێچەوانەي 2009، پێدەچیت ئەولەوھي خەلک، ئیستا گۆرانی بەسەردا ھاتبیت و ھەر ئەوھش وایکردبیت کە دەنگدەر زیاتر دوو دل بیت. بابەتەکانی وەک گرنگیدان بە خزمەتگوزارییە سەرەکییەکان بەرپزەي 56.7%، دامەزراندنی دەرچووانی زانکۆ و پەیمانگەکان بەرپزەي 41.8%، گەرانندەوھي پاشەکوھي مووچە بە 39.8% و نەھیشتی گەندەلی بەرپزەي 34.2%، لە ریزی ئەو بابەتە سەرەکییانەن کە دەنگدەران دەیانەوچي لایەنی براوھ باخیان پێدات. لە بەرامبەردا، ئازادی بیرورا بەرپزەي 2.6% و سەقامگیری سیاسی بەرپزەي

5.2% لايەندارى ھەبوو. ئەمەش دەرىدەخات كە ئەولەويەتەكانى دەنگدەر زياتر بابەتە ئابوورى و خزمەتگوزارپپەكانە نەك بابەتەكانى پەيوەست بە ديموكراسى و ئازادپپەكان. ھەرتەوھش دەتوانىت بەشېكى ئەوھ روون بكانتەوھ كە بوچى لەوانەپە لە ھەلبۇزاردنى داھاتوودا، تەنبا دەنگى پارتى و يەكپىتى زيات بكات، بەلام پاپىزى لايەنەكانى دىكە بەرپىگەوھ بىت و ئەگەرى دەرگەوتنى لايەنېكى دىكەش بەھىز بىت. ئەمە بىجگە لەوھى كە زۇرتىن رىژەى بەشدارىنەكردن لە ھەلبۇزاردن، ھەروھە زۇرتىن رىژەى ئەوانەى دەنگيان ئاشكرا ناكەن لەو شوپانەن كە پىشتر لايەنەكانى دىكە تىيدا بەھىز بوون. 59.3% لە سلېمانى، 59% لە گەرميان، 56.7% لە ھەلبەجە و 42.1% لە راپەرىن، گوتوويانە بەشدارى لە ھەلبۇزاردن ناكەن. ئەو رىژەپە لە ھەولپىر 35.7%، لە سۇران 33% لە دەۆك 25.7% و لە زاخۇش 6.8% بووھ.

كۆتايى

بەپپى ئەنجامەكانى ئەو راپرسىپەى ناوھندى لىكۆلپنەوھى رووداو كە لە رۇزانى داھاتوودا بىلأودەبىتەوھ، 57.7% ئەو دەنگدەرانەى كە بەشدارى لە ھەلبۇزاردن دەكەن، زياتر لە مانگىك پىش لە رۇزى ھەلبۇزاردن بپارى خۇيان دەدەن كە دەنگ بە چ لايەنېك بدەن و ئەوھش دەتوانىت كارىگەرى جەمسەربەندىپە سىياسىپەكان لەسەر رەفتارى دەنگدەرانى ھەرىمى كوردستان دەرىخات، بەلام لەگەل ئەوھشدا ژمارەپەكى بەرچاو ھەپە كە دوودلە و بەشدارى ناكات. بەپپى ئەنجامەكانى ئەم راپرسىپە، لە ھەلبۇزاردنى داھاتوودا، ئەوانەى كە بەشدارى ناكەن، دەنگدەرى خۇلەمپىشپن و بە بەتالى دەنگدەدەن، رىژەى ھەرە زورى دەنگدەرانن 39.7% ھاونىشتمانىپان بەشدارى لە ھەلبۇزاردن ناكەن، 29.2% ئەوانەش كە بەشدارى دەكەن دەنگى خۇيان ئاشكرا ناكەن و 3.7% پىش گوتوويانە بە بەتالى دەنگ دەدەن. مەزەندە دەكرىت ژمارەى ھەموو ئەمانە پىگەوھ، دەورى 2167252 كەس بن. ئەمەش وادەكات كە ئەگەرى ئەنجامى چاوپرواننەكراو لە ھەلبۇزاردنى داھاتوو شتېكى دوورنەبىت.